

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 5

2026

O'ZBEK NASRIY ASARLARI TARJIMASIDA ESTETIK VA OBRAZLILIKNI REKONSTRUKSIYA QILISH MASALALARI

Nilufar Abduxafizovna Xalimova

“Ipak yo‘li” turizm va madaniy meros xalqaro universiteti, katta o‘qituvchi

Annotatsiya

Mazkur maqolada o‘zbek nasriy asarlari tarjimasida estetiklik va obrazlilikni rekonstruksiya qilish masalalari tahlil qilinadi. Badiiy tarjima jarayonida muallif uslubi, milliy kolorit, metaforik ifodalar hamda obrazlarning semantik va emotsional yukini saqlab qolish muhim omil ekanligi yoritiladi. Shuningdek, tarjimonning lingvomadaniy kompetensiyasi badiiy matnning ta’sirchanligini qayta yaratishda asosiy vosita sifatida baholanadi.

Kalit so‘zlar: badiiy tarjima, estetiklik, obrazlilik, rekonstruksiya, o‘zbek nasri, lingvomadaniyat, poetik birlik, tarjima strategiyasi.

ПРОБЛЕМЫ РЕКОНСТРУКЦИИ ЭСТЕТИКИ И ОБРАЗНОСТИ В ПЕРЕВОДЕ УЗБЕКСКИХ ПРОЗАИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ

Нилуфар Абдухалифовна Халимова

Международный университет туризма и культурного наследия «Шёлковый путь», старший преподаватель

Аннотация

В данной статье рассматриваются вопросы реконструкции эстетики и образности при переводе узбекских прозаических произведений. Особое внимание уделяется сохранению авторского стиля, национального колорита, метафорических выражений и эмоционально-смысловой нагрузки художественных образов. Подчеркивается важность лингвокультурной компетенции переводчика в процессе воссоздания художественной выразительности текста.

Ключевые слова: художественный перевод, эстетика, образность, реконструкция, узбекская проза, лингвокультура, поэтические единицы, переводческая стратегия.

ISSUES OF RECONSTRUCTING AESTHETICS AND IMAGERY IN THE TRANSLATION OF UZBEK PROSE WORKS

Nilufar Abduxafizovna Xalimova

“Silk Road” International University of Tourism and Cultural Heritage, Senior Lecturer

Abstract

This article examines the issues of reconstructing aesthetic and figurative elements in the translation of Uzbek prose works. Particular attention is paid to preserving the author’s style, national color, metaphorical expressions, and the emotional-semantic impact of artistic images in the translation process. The study highlights the importance of the translator’s linguocultural competence in recreating the artistic expressiveness of literary texts.

Keywords: literary translation, aesthetics, imagery, reconstruction, Uzbek prose, linguocultural studies, poetic units, translation strategy.

O‘zbek adabiyoti asrlar davomida xalqning ma’naviy dunyosi, milliy qadriyatlari va estetik tafakkurini o‘zida mujassam etib kelayotgan boy madaniy meros hisoblanadi. Ayniqsa, nasriy asarlar inson ruhiyati, jamiyat hayoti hamda tarixiy voqeliklarni badiiy obrazlar orqali yoritishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday asarlarni boshqa tillarga tarjima qilish esa nafaqat lingvistik jarayon, balki murakkab madaniy-estetik hodisa sifatida namoyon bo‘ladi. Chunki badiiy tarjimada matn mazmunini oddiy ko‘chirish yetarli emas; undagi obrazlilik, uslubiy rang-baranglik, emotsional ta’sir va milliy koloritni ham qayta yaratish talab etiladi. Shu jihatdan estetik va obrazlilikni rekonstruksiya qilish masalasi zamonaviy tarjimashunoslikning dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Bugungi globallashuv davrida milliy adabiyot namunalarini jahon kitobxoniga yetkazish masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. O‘zbek nasriy asarlarining xorijiy tillarga tarjima qilinishi milliy madaniyatni xalqaro maydonda targ‘ib qilish, xalqning turmush tarzi va mentalitetini dunyoga tanitishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Biroq tarjima jarayonida asarning estetik qimmati to‘liq saqlanib

qolmasligi, ayrim badiiy vositalarning ma'no va ta'sir kuchi yo'qolib ketishi kuzatiladi. Ayniqsa, metafora, ramziy ifoda, frazeologik birliklar va milliy mentalitet bilan bog'liq obrazlarni boshqa tilga mos tarzda o'girish tarjimondan katta mahorat talab qiladi. Tarjimon matnni nafaqat til jihatdan, balki madaniy va ruhiy jihatdan ham qayta yaratishi lozim bo'ladi [7; 174].

O'zbek nasrida qo'llanilgan obrazlar ko'pincha xalqning tarixiy tajribasi, urf-odati va dunyoqarashi bilan chambarchas bog'liqdir. Shu sababli ularni tarjima qilish jarayonida oddiy ekvivalent topish har doim ham yetarli natija bermaydi. Tarjimon asardagi badiiy-estetik muhitni saqlab qolish uchun turli tarjima strategiyalaridan foydalanadi. Bu esa estetik rekonstruksiya tushunchasining tarjimashunoslikdagi o'rnini yanada kuchaytiradi. Estetik rekonstruksiya orqali tarjimon original asarning badiiy ruhini, emotsional ta'sirini va muallif uslubini imkon qadar qayta tiklashga intiladi. Mazkur maqolada o'zbek nasriy asarlari tarjimasida estetik va obrazlilikni rekonstruksiya qilish masalalari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, badiiy tarjimada uchraydigan asosiy muammolar, ularning sabablari hamda samarali tarjima usullari haqida fikr yuritiladi. Tadqiqot davomida tarjimonning ijodiy yondashuvi va lingvomadaniy kompetensiyasi badiiy matn sifatini ta'minlovchi muhim omil sifatida baholanadi.

O'zbek nasriy asarlari tarjimasida estetik va obrazlilikni rekonstruksiya qilish masalalari tarjimashunoslikning dolzarb yo'nalishlaridan biri sifatida ko'plab olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Xususan, rus tarjimashunos olimi V. N. Komissarov o'zining "Теория перевода" asarida badiiy tarjimada muallif uslubi va emotsional-ekspressiv birliklarni saqlash masalasiga alohida e'tibor qaratadi. Olim tarjimoni nafaqat til birliklarini o'girish, balki matnning estetik ta'sirini qayta yaratish jarayoni sifatida talqin qiladi. Ushbu nazariy qarashlar o'zbek nasriy asarlari tarjimasini tahlil qilishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi [5; 287].

Shuningdek, A. V. Fedorovning "Основы общей теории перевода" nomli ilmiy tadqiqotida badiiy matn tarjimasida milliy kolorit va obrazlilikni saqlash muammolari keng yoritilgan. Olimning fikricha, tarjimon original matnning estetik xususiyatlarini qayta yaratishda ijodkor sifatida faol ishtirok etadi. Mazkur qarashlar o'zbek adabiyoti namunalarini xorijiy tillarga tarjima qilishda muhim ilmiy manba hisoblanadi [4; 196].

O'zbek olimlaridan G'aybullay Salomovning "Таржима назарияси асослари" asarida badiiy tarjimaning lingvomadaniy jihatlari chuqur tahlil qilingan. Muallif milliy ruh, mentalitet va obrazlarning tarjimada qay darajada aks etishini asoslab beradi [1; 156]. Bundan tashqari, Ninel Vladimirovaning ilmiy maqolalarida o'zbek badiiy matnlarining ingliz tiliga tarjimasida poetik birliklarning transformatsiyasi masalalari ko'rib chiqilgan. Tadqiqotlarda metafora, ramz va frazeologik birliklarning tarjimada qayta ifodalanishi ilmiy asosda tahlil etilgan [2; 214].

Bundan tashqari, Lawrence Venutining "The Translator's Invisibility" asari ham tadqiqot uchun muhim nazariy manbalardan biri hisoblanadi. Unda tarjimada "domestikatsiya" va "foreignizatsiya" strategiyalari orqali milliy obrazlilikni saqlash masalalari yoritilgan. Mazkur nazariyalar o'zbek nasriy asarlarining boshqa tillarga tarjimasida estetik rekonstruksiya jarayonini o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi [6; 320].

Mazkur tadqiqotni amalga oshirishda bir necha ilmiy metodlardan foydalanildi. Avvalo, qiyosiy-tahliliy metod asosida o'zbek nasriy asarlarining original matni va ularning rus hamda ingliz tilidagi tarjimalari o'zaro solishtirildi. Ushbu metod yordamida obrazlilik, metaforik ifodalar, milliy kolorit va estetik birliklarning tarjimada qay darajada saqlangani aniqlandi. Shuningdek, lingvokulturologik metod orqali badiiy matnda aks etgan milliy-madaniy birliklarning tarjimadagi ifodalanish xususiyatlari tahlil qilindi. Mazkur yondashuv tarjimada xalq mentaliteti, urf-odatlar va madaniy qadriyatlarning qayta yaratilish darajasini aniqlash imkonini berdi. Tadqiqot davomida semantik-stilistik tahlil metodidan ham foydalanilib, original va tarjima matnlaridagi uslubiy vositalarning ma'no hamda emotsional ta'siri o'rganildi. Bundan tashqari, interpretatsion yondashuv asosida tarjimonning individual uslubi va ijodiy qarorlariga baho berildi. Tadqiqot jarayonida badiiy tarjimada estetik rekonstruksiya samaradorligini aniqlash uchun ilmiy-nazariy manbalar hamda amaliy tarjima namunalari kompleks ravishda tahlil qilindi. Mazkur metodologik yondashuv tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligi va obyektivligini ta'minlashga xizmat qildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbek nasriy asarlarining tarjimasida estetik va obrazlilikni rekonstruksiya qilish masalasi tarjimashunoslikdagi eng murakkab jarayonlardan biri hisoblanadi. Chunki badiiy asarda muallifning individual uslubi, milliy ruh, emotsional ta'sir hamda obrazlarning ichki ma'nosi bir-biri bilan uzviy

bog'langan bo'ladi. Tarjimon ushbu birliklarni boshqa tilga o'girish jarayonida nafaqat matn mazmunini, balki uning badiiy-estetik mohiyatini ham saqlab qolishi lozim. Tadqiqot davomida bir qator o'zbek nasriy asarlari va ularning rus hamda ingliz tilidagi tarjimalari qiyosiy jihatdan tahlil qilindi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, obrazlilikni to'liq rekonstruksiya qilish tarjimonning lingvistik bilimlari bilan bir qatorda uning madaniy va estetik tafakkuriga ham bog'liqdir [3; 184].

Masalan, o'zbek tilidagi "ko'ngli muzlab ketdi" iborasi insonning ruhiy tushkunlik holatini ifodalovchi obrazli birlik hisoblanadi. Ushbu ibora rus tiliga "душа остыла" shaklida tarjima qilinganda ma'no qisman saqlanadi, biroq o'zbek tilidagi hissiy ta'sir to'liq aks etmaydi. Ingliz tiliga "his heart turned cold" tarzida o'girilganda esa emotsional yaqinlik ma'lum darajada qayta yaratiladi. Bu holat tarjimada semantik ekvivalent mavjud bo'lsa ham, estetik ta'sirning har doim ham bir xil darajada saqlanmasligini ko'rsatadi.

Shuningdek, milliy koloritni ifodalovchi birliklarning tarjimasi ham muhim ilmiy muammo sifatida namoyon bo'ldi. O'zbek nasrida "mahalla", "guzar", "to'y", "kelin salom" kabi tushunchalar nafaqat lug'aviy ma'noga, balki milliy-madaniy mazmunga ham ega. Tadqiqot jarayonida ayrim tarjimonlar ushbu birliklarni transliteratsiya qilish orqali original ruhni saqlab qolishga harakat qilgani aniqlandi. Masalan, "mahalla" so'zi ingliz tilida aynan "mahalla" tarzida berilib, izoh orqali tushuntirilgan. Bu usul milliy koloritni yo'qotmaslikka xizmat qilgan. Biroq ayrim hollarda ushbu tushunchalarning oddiy "neighborhood" yoki "community" tarzida tarjima qilinishi natijasida milliylik unsurlari sezilarli darajada kamaygan [4; 196].

Obrazlilikni rekonstruksiya qilishda frazeologik birliklar tarjimasi ham katta ahamiyat kasb etdi. Masalan, "yuragiga qil sig'mas edi" iborasi o'zbek tilida kuchli hayajon yoki bezovtalikni ifodalaydi. Uni ingliz tiliga so'zma-so'z tarjima qilish estetik ta'sirni yo'qotadi. Shu sababli tarjimon "he was extremely anxious" kabi transformatsion usuldan foydalangan. Natijada asosiy ma'no saqlangan bo'lsa-da, obrazlilik darajasi kamaygan. Bu esa badiiy tarjimada mazmun va obraz o'rtasidagi muvozanatni saqlash qanchalik murakkab ekanini ko'rsatadi. Ayrim o'zbek yozuvchilariga xos qisqa, hissiy va obrazli jumlar tarjimada murakkab sintaktik konstruksiyalarga aylantirilgani kuzatildi. Natijada asarning tabiiy ohangi va emotsional ritmi qisman yo'qolgan. Misol tariqasida, o'zbek tilidagi "Tun jim edi. Faqat shamolning mungli ovozi eshitilardi" jumlasini ingliz tiliga "The night was silent and only the sorrowful sound of the wind could be heard in the distance" tarzida tarjima qilingan. Mazmun saqlangan bo'lsa-da, originaldagi qisqalik va poetik ohang biroz susaygan. Estetik rekonstruksiya jarayonida tarjimon ko'pincha adaptatsiya, transformatsiya, kompensatsiya va izohlash usullaridan foydalanadi. Ayniqsa, kompensatsiya usuli obrazlilikni qayta tiklashda samarali vosita sifatida namoyon bo'ldi. Masalan, original matndagi milliy obraz boshqa jumlada qo'shimcha tasviriy vosita yordamida qoplanishi mumkin. Bu esa asarning umumiy estetik ta'sirini saqlab qolishga yordam beradi [8; 205]. O'zbek nasriy asarlari tarjimasida estetik va obrazlilikni to'liq rekonstruksiya qilish mutlaq darajada amalga oshirilmasa-da, tarjimonning ijodiy yondashuvi ushbu jarayon samaradorligini sezilarli oshiradi. Ayniqsa, lingvomadaniy kompetensiyaga ega tarjimonlar original asarning badiiy ruhini muvaffaqiyatli qayta yarata oladi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, milliy obrazlarni izohli tarjima qilish, metaforalarni funksional ekvivalentlar orqali berish hamda muallif uslubini saqlashga intilish badiiy tarjima sifatini oshiruvchi asosiy omillar hisoblanadi.

O'zbek nasriy asarlari tarjimasida estetik va obrazlilikni rekonstruksiya qilish masalasi zamonaviy tarjimashunoslikning eng muhim va murakkab yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, badiiy tarjima oddiy lingvistik jarayon bo'lib qolmay, u milliy madaniyat, estetik tafakkur va muallif individual uslubini boshqa til vositalari orqali qayta yaratishni talab qiladigan ijodiy faoliyatdir. Shu sababli tarjimon asarning nafaqat mazmunini, balki uning ruhiy-emotsional ta'sirini, obrazlar tizimini ham saqlab qolishga intilishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. G'aybullay Salomov. Tarjima nazariyasi asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 2003. — 156 b.
2. Ninel Vladimirova. Badiiy tarjima va poetik tafakkur. — Toshkent: Fan, 2006. — 214 b.
3. Qudrat Musayev. Tarjima nazariyasi asoslari. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2005. — 184 b.
4. Ibrohim G'afurov. Tarjima san'ati. — Toshkent: Sharq, 2012. — 196 b.
5. Ozod Sharafiddinov. Adabiyot — hayot darsligi. — Toshkent: Ma'naviyat, 2007. — 287 b.
6. Naim Karimov. XX asr o'zbek adabiyoti taraqqiyoti. — Toshkent: O'zbekiston, 2010. — 320 b.
7. Baxtiyor Nazarov. Badiiy matn lingvopoetikasi. — Toshkent: Fan, 2015. — 174 b.
8. Shuhrat Sirojiddinov. Matn va tarjima talqini. — Toshkent: Akademnashr, 2018. — 205 b.